

Het debat en de urentabel

Theo Hoogbergen

Het veld, het VGN-bestuur, zelfs hoogleraren zijn redelijk tevreden over het adviesprogramma geschiedenis en staatsinrichting voor de Tweede Fase. Alles wat iedereen zich wenst staat erin. 'Maar is dat wel te doen', vraagt de schrijver van dit artikel zich af. Het lijkt erop dat men zich niet realiseert, dat de tijd waarin alle doelen bereikt moeten worden uiterst beperkt is.

Dr. Th.G.A. Hoogbergen was jarenlang rector van het Peellandcollege in Deurne en voorzitter van de Adviesraad Voortgezet Onderwijs, tweede fase. Momenteel is hij publicist en onderwijsadviseur.

Dit artikel is eerder afgedrukt in het aprilnummer van 'School' (jg.24, nr.4)

Sinds zeker een kwart eeuw laait bij tijd en wijle in het voortgezet onderwijs de discussie op over het vak geschiedenis en staatsinrichting.

Deskundigen vliegen elkaar in de haren. Hooggeleerde historici, te goeder naam en faam bekend, winden zich op over het bedenkelijke peil van het geschiedenisonderwijs. Dat zou vooral sinds de invoering van de mammoetwet in 1968 nauwelijks meer iets voorstellen. De tijd daarvoor echter zien zij graag als het gouden tijdperk, waarin het middelbaar onderwijs voor alle (?) leerlingen een degelijke, rijke, historische grondslag legde.

Het goede geschiedenisonderwijs zou toen vooral de twee klassieke componenten bevat hebben: feitenkennis en historisch besef.

De feiten vormen natuurlijk een overstelpende hoeveelheid, die zeker in een schoolprogramma onmogelijk, zelfs niet oppervlakkig, aan de orde kan komen. In vakkringen denkt men dan ook liever aan een beperkte keuze, maar wel breed gespreid. Ook dan echter gelden natuurlijk opnieuw nog aanzienlijke besnoeiingen van de stof, omdat het weidse gebaar van breedte nooit, zelfs niet in de gunstigste situatie, een volledig beeld van de hele wereldgeschiedenis kan geven, hooguit een zeker perspectief op zo'n overzicht.

Historisch besef beweegt zich vooral rond de reflectie op de kennis van het verleden. Het maakt vertrouwd met de gedachte dat

alle historische beelden tevens interpretaties zijn. Dat scherpt het kritisch vermogen tegen een te gemakkelijk beroep op 'het verleden'.

Met deze in grote lijnen aangegeven gedachten van de historicus J.C.H. Blom in *NRC Handelsblad* van 18 december 1995 zullen weinigen het oneens zijn, maar voor zijn onbegrijpelijk optimisme over de toekomst van het geschiedenisonderwijs in de bovenbouw van het havo en het vwo bestaat overigens nauwelijks enige grond.

Die toedichting van een ideaal soort geschiedenisonderwijs aan een vroegere tijd lijkt bijna gemeengoed van vele historici. Die vertekent waarschijnlijk hun kijk op het heden en maakt ze bij voorbaat optimistisch, zo lijkt het, over vernieuwingen die in aantocht zijn.

"De huidige grootscheepse operatie tot invoering van de 'nieuwe bovenbouw' biedt in beginsel de mogelijkheid tot correctie. De voorstellen voor het onderwijs in geschiedenis [...] zijn in dit opzicht veelbelovend", schrijft Blom daar ook.

Misschien is het daarom wenselijk eens nauwkeurig te kijken naar de urentallen op de onderscheiden schoolsoorten vroeger, nu en in de toekomst om een wat genuanceerder oordeel te kunnen geven op wat er werkelijk aan de hand is. Daarbij is het ook noodzakelijk de omstandigheden te bezien, waar-

kleio

nummer 5/96
pagina's 8 en 9

onder het geschiedenisonderwijs toen plaatsvond en de toekomstige condities te peilen, de examinering en de plaats van het vak tussen de overige vakken.

Ik spreek dus liever maar niet over de inhoud, maar alleen over de tijd, die het onderwijs aan het vak geschiedenis ter beschikking stelt. Met andere woorden: in hoeveel tijd, gemeten aan het triviale, precieze aantal lessen per week zullen leraren hun belangrijke waar aan jonge mensen moeten uitventen.

Droom en werkelijkheid

Wie geen oog wenst te hebben voor de beperkingen, die iedere lessentabel nu eenmaal stelt, gaat zich gemakkelijk te buiten aan beschouwingen van verbale aard die absoluut niet gebaseerd zijn op wat er nu werkelijk kan en niet kan. Hij maakt zich al te lichtvaardig schuldig aan een elitair soort van nostalgie, getuige bijvoorbeeld onlangs nog de krantenkop 'Vorming van toekomstige elite staat op het spel' van dezelfde J.C.H. Blom. Die krantenkop moge dan niet voor zijn rekening komen, zijn eerste alinea liegt er evenmin om: *"Veel, ook hoogopgeleide, Nederlanders vertonen sinds de invoering van de Mammoetwet een opmerkelijk gebrek aan kennis van het verleden en historisch besef."*

Deze hang naar het voorbeeldige onderwijsverleden is een merkwaardige eigenschap van juist historici, die dat verleden toch als de eerst aangewezen zouden moeten kennen. Enigszins vermakelijk voor historici bekommeren zij zich zelden of nooit om de beschikbare lestijd - altijd schaars en onachterhaalbaar -, die het voortgezet onderwijs voor het vak geschiedenis inruimt.

Tabellen verschijnen niet aan de horizon van hun toorn of afkeuring. Van uren tellen per leerjaar of cursus blijken zij niet op de hoogte.

Inzicht in de precieze tijd die beschikbaar is, lijkt toch een elementaire voorwaarde voor wat leraren tussen een groeiende veelheid aan disciplines op school nog kunnen uitrichten met een belangrijk vak als geschiedenis.

Ik noem eerst een aantal kwesties, die de afgelopen jaren een rol speelden en elementen vormden van verwarrende discussies.

Vóór de Mammoet

Vóór de invoering van de Mammoetwet in 1968 was het onderwijs in geschiedenis tot en met het eindexamenjaar verplicht voor de beide richtingen van de vijfjarige HBS en voor de vijfjarige MMS. Het gymnasium kende voor de alfa's zelfs twee mondelinge zittingen (algemene en vaderlandse geschiedenis). De bèta's legden helemaal geen eindexamen geschiedenis af en kregen er het laatste leerjaar ook geen les in.

Die vijfvoudige regeling pakte dus voor het uiteindelijke resultaat natuurlijk ook heel verschillend uit. Een schriftelijk examen kende het vak geschiedenis nergens. Een mondeling examen van een half uur in aanwezigheid van een deskundige of gecommiteerde, onaantastbaar bij alle wijzigingen, gold alleen voor de MMS en zelfs tweemaal voor gym-alfa.

Spotprent: de Nederlanders halen het Trojaanse paard binnen, 1795.

Het aantal lessen was op de MMS, ook in de laatste leerjaren, relatief hoog: drie tot vier lessen per week per jaar, vaak nog ondersteund door lessen kunstgeschiedenis. Geschiedenis was daar één van de zes eindexamenvakken.

Een eindexamen HBS-A is enige tijd alleen gedurende twintig minuten mondeling afgenomen, maar viel later, om redenen van organisatie en geld, ten prooi aan een jaarlijkse loting: dus wel of geen mondeling eindexamen. Zolang het mondeling examen van twintig minuten van kracht was, namen deskundigen deel aan het eindexamen.

Viel het vak geschiedenis voor de HBS-A buiten de boot, dan deelde het zijn lot met HBS-B: geen mondeling examen, maar een cijfer door de leraar gegeven.

Over het algemeen gold geschiedenis daar als een vak-achter-de-streep, weliswaar niet vergelijkbaar met tekenen of gymnastiek, want

die vakken stonden in de schoolhiërarchie het laagst, maar toch van een andere rangorde dan Nederlands, moderne vreemde talen, de exacte of economische vakken. De aanwezige deskundige voor de talen keek terloops wel eens naar het cijfer voor geschiedenis, maar oefende er geen invloed op uit. Het eindcijfer voor geschiedenis kwam uitsluitend voor rekening van de eigen leraar en was afhankelijk van zijn subjectieve interpretatie. Die verstrekke voor dat privilege ook een mild cijfer en wel vóórdat het eindexamen aanving. Het was een vriendelijke gewoonte de prestaties van leerlingen in dat vak altijd met tenminste een zes te honoreren. Vakken-achter-de-streep legden immers bij de uitspraak: slagen of zakken nauwelijks gewicht in de schaal.

In de hogere leerjaren van HBS en gymnasium - de middelbare meisjesschool kende

ook hier een vorstelijke uitzondering! - bedreogen de uren tellen voor het vak geschiedenis nooit meer dan twee (soms drie), het absolute minimum in de ogen van toegewijde leraren met hun aloud adagium: één lesuur per week is géén lesuur!

Wel telde geschiedenis in het eerste leerjaar van de hogere burgerschool vier wekelijkse lessen: de Griekse en Romeinse mythologie kwam er uitvoerig aan bod. Die lessentabel fungeerde er overigens binnen een schoolweek van 34 tot 37 uur!

Wat is er sindsdien gebeurd?

Rond de invoering van de mammoetwet reduceerde de overheid achtereenvolgens de

lesweek voor alle scholen tot 30 wekelijkse lesuren. Al te doorzichtig voerde het departement de komst van de vrije zaterdag als motief aan, terwijl toen al oplopende kosten natuurlijk de enige overweging vormden.

Hoewel leraren zich daartegen aanvankelijk verzetten, werd hun rebellie in de kiem gesmoord door de moeizaam bereikte lessentabel van de reguliere vakken sacrosanct te verklaren en dus vrijwel niet aan te tasten. Het aantal wekelijks te reduceren lessen schrapte de overheid listig uit de toen al bekende 'vrije ruimte' (N2- en 0-uren).

Ook geschiedenis, zoals veel vakken, onderging ingrijpende wijzigingen zowel naar inhoud als naar het aantal lesuren. Sommigen vinden die veranderingen geen verslechteringen, zoals Dr. J.C. Visser in zijn reactie

lingen, die daarvoor opteerden, uit een veel rijkere bron aan lesuren. Nominaal uit zes tot acht, verdeeld over de twee laatste leerjaren bovenop het verplichte curriculum gedurende vier jaar vwo en drie jaar havo.

Interessant is, dat leerlingen met allerlei toekomstverwachtingen tot vandaag toe ook daadwerkelijk voor het vak geschiedenis kiezen.

Geschiedenis, waarbij intussen staatsinrichting werd onderschoven, verloor de strijd met een nieuw in te voeren vak maatschappijleer, voor alle leerlingen verplicht, gedurende twee lesuren in totaal op de gehele bovenbouw.

Maatschappijleer kent nog steeds geen officieel eindexamen voor iedereen, al kunnen scholen, vrijwillig, dat vak tot de eindexamenstatus verheffen als een van de zes of zeven, te vergelijken onder andere met tekenen, handvaardigheid en muziek. Het aantal scholen met 'maatschappijleer'-als-eindexamen vak is niet bijster groot. Wie namelijk de canon van te kiezen eindexamenvakken uitbreidt, verkleint uiteraard het aantal deelnemers voor de oorspronkelijk reguliere vakken. Scholen zijn daar om vele redenen huiverig voor.

Tegen invoering van een schriftelijk eindexamen geschiedenis in 1980, een curieus nieuwtje!, hebben leraren zich lang, opgewonden en hardnekkig verzet. Geschiedenis heette toen in hun argumentatie een vak dat zich onmogelijk voor schriftelijke toetsing zou lenen. Toen zij het pleit dreigden te verliezen, haalden zij zelfs de eigen denominatieve identiteit van het vak van stal.

Drs. K. de Jong Ozn., toen staatssecretaris, leek een ogenblik onder de zware druk (vooral uit zijn eigen protestants-christelijke kring) voor dat argument te bezwijken. Toen verstandige adviseurs hem de uitweg boden van een eigen, desnoods voor iedere denominatie, identiteitsgevoelig schriftelijk examen geschiedenis, door scholen zelf te ontwerpen en ter goedkeuring voor te leggen aan de inspectie, lieten zowel docenten als instituten het volledig afweten. De staatssecretaris bezwoer daarmee een klein, bijna uitgebroken oorlogje rond de befaamde vrijheid van onderwijs.

En wat bieden heden en toekomst?

De basisvorming, sinds 1993 ingevoerd, telt voor de eerste drie/vier jaar van het voortgezet onderwijs drie nieuwe vakken: informatiekunde, verzorging en techniek, en een

Spotprent op het leeglopen van het Collegium Philosophicum nadat het bezoeken hiervan op 20 juni 1829 niet meer verplicht werd gesteld. Anonime gekleurde gravure.

(NRC Handelsblad) op J.C.H. Blom. Inder tijd heette het, dat het beter was aan alle vrijblijvendheid van geschiedenis voorgoed een einde te maken. Docenten zouden alleen leerlingen voor zich zien met een duidelijke motivatie voor hun vak.

Tot en met het vierde (!) leerjaar vwo en het derde (!) leerjaar havo is geschiedenis voor alle leerlingen een verplicht vak gebleven met in die periode meer lesuren ervoor beschikbaar dan voor aardrijkskunde en economie.

In een systeem van een beperkte keuze - maar naar internationale maatstaven nog redelijk uitgebreid - van zes of zeven eindexamenvakken daarna, putte ook het vak geschiedenis in de hogere leerjaren voor leer-

kleio

nummer 5/96
pagina's 10 en 11

bekostiging op basis van 32 lesuren per week. De adviestabel geeft voor geschiedenis en staatsinrichting zowel op havo als vwo één à twee uur minder aan.

De tweede fase van het voortgezet onderwijs (de leerjaren 4 en 5 havo en 4, 5 en 6 vwo) telt nog altijd 29 tot 30 lesuren, althans voor wat de bekostiging betreft.

Hoeveel lesuren in de twee-(havo) en drie-(vwo)jarige nieuwe bovenbouw komen er voor het vak geschiedenis daar beschikbaar? In twee van de vier profielen: 'Natuur en Techniek' en 'Natuur en Gezondheid', is geen enkel lesuur geschiedenis verplicht en voorhanden. Een precieze verdeling van het aantal leerlingen over de vier profielen is uiteraard nog niet bekend. Op basis van de huidige keuzes valt echter te verwachten, dat alleen al het profiel 'Natuur en Techniek' op havo de helft van het aantal leerlingen zal lokken en op het vwo zelfs meer. Op grond van die hypothese zouden er voor de drie overige profielen tezamen minder dan 50% en voor de twee profielen, waar het vak geschiedenis wél figureert, waarschijnlijk ten hoogste 32% van alle leerlingen be-

schikbaar zijn. Dat zijn er minder dan het aantal geschiedenis-kiezers nu.

Deze leerlingen krijgen op de gehele bovenbouw van het havo een studielast van 160 uur (Economie en Maatschappij) en 240 uur (Cultuur en Maatschappij); op het vwo respectievelijk 280 en 320 uur. Omgerekend in gewone lesuren van 50 minuten betekenen die uren tellen respectievelijk drie, vier, zes en zeven lesuren voor de gehele bovenbouw. Ik besef wel dat de verhouding tussen lesuren en studielasturen voor heel wat mensen onduidelijkheden kunnen bevatten, maar ik ga daarbij maar te rade bij de berekeningen van de stuurgroep zelf, die denkt aan een verhouding 2:1.

In vergelijking met de huidige situatie levert dit op:

- huidige havo bovenbouw: zeven tot acht lesuren geschiedenis;
- nieuwe havo bovenbouw: drie óf vier lesuren geschiedenis;
- huidige vwo bovenbouw: acht tot negen lesuren geschiedenis;
- nieuwe vwo bovenbouw: zes óf zeven lesuren geschiedenis.

Een reductie derhalve aan wekelijkse lesuren met een kwart tot de helft! Alle huidige bovenbouwleerlingen zijn bovendien verplicht tot het volgen van twee lesuren maatschappijleer.

Hutspot

De historici Dr. J.C.H. Blom, Dr. J.C. Visser en Dr. W.J. van der Dussen bepleiten de verplichting van het vak geschiedenis voor iedere leerling en zij maken zich in *NRC Handelsblad* vervolgens druk over het nieuw in te voeren vak 'Mens en Maatschappijwetenschappen', verplicht voor alle leerlingen, met elementen uit aardrijkskunde, geschiedenis, maatschappijleer, economie, sociologie, antropologie, politicologie, filosofie en recht. Dat vak krijgt aan studielast toebedeeld respectievelijk 160 en 200 uur. Omgerekend in lesuren van 50 minuten dus: drie of vier lesuren in de hele bovenbouw.

Over de waarde van dat nieuwe vak oordelen de deskundigen verschillend: Blom spreekt van "ongrijpbare en papperige hutspot" uitlopend "op een megalomane tekst, die zijn kracht in de abstracties zoekt". En hij vraagt zich verder vertwijfeld af: "Welke supergeesten moeten dit vak eigenlijk gaan geven? Elke traditie in leraarschap in dit 'vak' ontbreekt. Zelfs een minimum voorwaarde voor niveau en consistentie, een centraal eindexamen, ontbreekt. Als vervanging voor geschiedenis kan het in ieder geval niet dienen. [...] De stuurgroep heeft een hoge prijs betaald voor de onwil of onmacht te kiezen: 160 of 200 uur weggegooid en nog 'poespas in kinderhoofden' op de koop toe."

Visser ziet in het nieuwe vak 'Mens en Maatschappijwetenschappen' een "multidisciplinaire benadering van maatschappelijke vraagstellingen wel tot de mogelijkheden behoren. Niet alleen mogelijk, maar ook noodzakelijk."

Maar zijn bijdrage aan dit segment van het debat lijkt verdacht, omdat hij zelf deel uitmaakt van de vakgroep die dit nieuwe vak moet ontwerpen!

De hoogleraar van Deursen drukt zich in het *Historisch Nieuwsblad* ook over geschiedenis en staatsinrichting redelijk sarcastisch uit: "... een soort historische vaardigheidskunde." De hoogleraar van der Dussen verdedigt de inhoud van het ontworpen vak geschiedenis, maar sluit zich ten aanzien van 'mens- en maatschappijwetenschappen' aan bij de striemende kritiek van Blom.

Alzo de Regeringloosheid veel is voorgekomen in de meeste steden, door wyze voorzieningen van de notabelste Ingezetenen, maar het ALGEMEEN BESTUUR geheel verwaarloosd en in niemands handen is, terwyl het geroep van alle zyde om zulk een BESTUUR tot redding van het Vaderland, onze harten diep getroffen heeft; Zoo is HET dat wy besloten hebben hetzelfde op te vatten tot de komst van ZYNE HOOGHEID toe. ~ Bezwerende alle de brave Nederlanders om zich te vereenigen tot ondersteuning van dit ons cordaat besluit. GOD help! die genen, die zich zelve helpen.

's Gravenhage, den 20ste November 1813.

(Geteekend) F. VAN DER DUYN VAN MAASDAM.

G. K. VAN HOGENDORP.

Het is opvallend, dat de vier genoemde historici de sterk verminderde uren tellen voor het vak geschiedenis op de toekomstige bovenbouw havo én vwo nergens noemen, laat staan laken. Lopen zij met hun geleerde hoofd zozeer in de wolken, dat zij dit soort elementaire voorwaarden voor goed en consistent geschiedenisonderwijs te triviaal vinden om zelfs maar te vermelden? Of laten zij zich, met een aantal docenten, een rad voor de ogen draaien, door de mistige opgave van uren tellen, die niet het aantal contacturen (lessen) aangeven, maar de volledige studielast en dan nog eens opgeteld voor de hele bovenbouw?

De vrije ruimte: een oplossing?

Maar de 'vrije ruimte' dan? In het algemeen en van oudsher een niemandsland, waar alle vakken, die zich te kort gedaan voelen (en welk vak is dat niet?) naar hartelust op eigen prooi jagen.

Die 'vrije ruimte' is voor de twee profielen met verplicht geschiedenisonderwijs niet meer relevant en voor de twee andere praktisch non-existent. Immers het profiel 'Natuur en Techniek' mist de logische uitbreiding met biologie en verder economie, vakken waar leerlingen daar zeker de voorkeur aan zullen geven. In het profiel 'Natuur en Gezondheid' zullen leerlingen om doorstroming naar het tertiair onderwijs te garanderen natuurlijk eerst beginnen met de daar mager bedeelde vakken natuurkunde, scheikunde en biologie van een 'tweede deel opcenten' te voorzien.

In dat opzicht spreekt de recente opgave van het formidabele aantal extra vakken, die leerlingen als aanvulling op het gekozen profiel voor toelating tot de universiteit moeten kiezen, boekdelen.

Voor realisering van het vak geschiedenis is Blom onbegrijpelijk optimistisch: "*Er zijn heldere keuzes gemaakt zonder de breedheid te verwaarlozen*".

Breed zeker: de vakontwikkelgroep GAM, werkgroep geschiedenis, schrijft er ruim 60 pagina's over vol! Raar, dat Blom zich niet realiseert dat leraren die heldere keuzes en die breedheid in een kwart tot de helft minder lessen moeten waarmaken.

Zijn afkeer van het nieuwe vak 'Mens en Maatschappijwetenschappen' verdient overigens zeker brede steun. De beschrijving alleen al van dat rare amalgaam van allerlei soorten vakken, modieus en vol vreemd jargon moet iedereen wel de stuipen op het lijf jagen.

Wat staat leraren geschiedenis nog te doen?

- In een verstard en inflexibel systeem van vaste profielen valt er niet zo heel veel te beginnen voor vakken, die vanouds niet voor alle richtingen tot het basiscurriculum van de school behoorden.
- Hun wens het vak geschiedenis als verplichting voor alle leerlingen te doen gelden, getuigt van wereldvreemdheid en loochent het veelgehoorde argument ten tijde van de Mammoetwet om er een keuzevak van te maken. Bovendien roepen zij met zulk een pleidooi bij voorbaat een gelijke behandeling op voor vakken als aardrijkskunde en economie.
- Hun optimisme over het nieuwe, uitstekende leerplan voor geschiedenis zouden zij aanzienlijk moeten temperen tegen de achtergrond van de drastische verlaging van uren tellen voor hun vak. Wat heb ik aan een fraai leerplan, als de tijd voor goed onderwijs in geschiedenis hopeloos tekort schiet?
- Hun afkeer van de nieuwkomer 'mens en maatschappijwetenschappen' kan wellicht nog constructief uitpakken, als zij de uren voor dat vak in de twee profielen, waarin geschiedenis nog figureert, met alle kracht opeisen ter compensatie voor het grote verlies aan uren voor hun eigen vak.
- Voor de twee geschiedenisloze profielen zou 'mens en maatschappijwetenschappen' dan maar moeten behouden blijven.

Ten slotte is het illustratief en interessant te constateren, dat de al te lichtvaardige pleidooien voor een breed pakket aan vakken door invoering van maar liefst vier of vijf nieuwkomers natuurlijk ten koste moet gaan van het bestaande vakkenpakket. Weinig mensen hebben de afgelopen tijd tegen die mateloze uitbreiding van vakken verzet aangetekend of zich de consequenties gerealiseerd.

Misschien hadden juist geschiedenisleraren, mensen met een grondige kennis van de geschiedenis van hun vak, wel tijdig moeten weten, dat zij met verhalen om uitbreiding van het aantal vakken en dan nog gegoten in starre profielen buitengewoon dodelijk in eigen staart bijten.

kleio

